

לא יהיו שתי הפנים בכעס

וּמֹשֶׁה יָקַח אֶת הָאֵהָל וְנִטָּה לוֹ מִחוּץ לַמִּחֲנֶה הֲרַחֵק מִן הַמִּחֲנֶה וְקָרָא לוֹ אֵהָל מוֹעֵד וְהָיָה כָּל מִבְקֵשׁ ה' יָצֵא אֶל אֵהָל מוֹעֵד אֲשֶׁר מִחוּץ לַמִּחֲנֶה: וְהָיָה כְּצֵאת מֹשֶׁה אֶל הָאֵהָל יִקוּמוּ כָּל הָעָם וְנִצְבּוּ אִישׁ פֶּתַח אֵהָלוֹ וְהִבִּיטוּ אַחֲרֵי מֹשֶׁה עַד בָּאוּ הָאֵהָלָה: וְהָיָה כְּבֹא מֹשֶׁה הָאֵהָלָה יֵרֵד עִמּוֹד הָעֵנָן וְעִמּוֹד פֶּתַח הָאֵהָל וְדִבֶּר עִם מֹשֶׁה: וְרָאָה כָּל הָעָם אֶת עִמּוֹד הָעֵנָן עִמְדַת פֶּתַח הָאֵהָל וְקָם כָּל הָעָם וְהִשְׁתַּחֲוּוּ אִישׁ פֶּתַח אֵהָלוֹ: וְדִבֶּר ה' אֶל מֹשֶׁה פְּנִים אֶל פְּנִים פֹּאֲשֶׁר יִדְבֹר אִישׁ אֶל רֵעֵהוּ וְשָׁב אֶל הַמִּחֲנֶה וּמִשְׁרָתוֹ יִהְיֶשֶׁע בֶּן נֹון נֶעַר לֹא יִמִּישׁ מִתּוֹךְ הָאֵהָל: (שמות לג ז-יא).¹

מסכת ברכות דף לב עמוד א – מהו "ויחל"?

"ויחל משה את פני ה' " - אמר רבי אלעזר: מלמד שעמד משה בתפילה לפני הקב"ה עד שֶׁהִחְלָהוּ; ורבא אמר: עד שהפר לו נדרו, כתיב הכא: "ויחל" וכתב התם: "לא יחל דברו" ... ושמואל אמר: מלמד שמסר עצמו למיתה עליהם שנאמר: "ואם אין מחני נא מספרך".² אמר רבא אמר רב יצחק: מלמד שֶׁהִחְלָה עליהם מדת רחמים. ורבנן אמרי: מלמד שאמר משה לפני הקב"ה: ריבונו של עולם, חולין הוא לך מעשות כדבר הזה. ... רבי אליעזר הגדול אומר: מלמד שעמד משה בתפילה לפני הקב"ה עד שאחזתו אחילו. מאי אחילו? אמר רבי אלעזר: אש של עצמות. מאי אש של עצמות? אמר אביי: אשתא דגרמי.³

דברים רבה ג טו – לא יהיו שתי הפנים בכעס

אמר ר' יצחק: מן הלוחות שנייה ריצה משה את הקב"ה לישאל.⁴ מה עשה? עלה לו אצל הקב"ה כעוס. אמר לו: בניך חוטאין ואתה נותן עלי קטדיקי (עונש)?! עשה עצמו כאילו כעוס על ישראל. מניין? שנאמר: "וישב משה אל ה' ויאמר אנא חטא העם הזה חטאה גדולה" (שמות לב לא).⁵ כיון שראה הקב"ה כך, אמר לו: משה, שתי הפנים בכעס? אני ואת כועסין עליהן? מיד: "ודבר ה' אל משה פנים אל פנים" (שמות לג יא).⁶ אמר לו הקב"ה: לא יהיו שתי הפנים בכעס, אלא כשתראה אותי נותן רותחין, הוי נותן צונן וכשתראה אותי נותן צונן, הוי נותן רותחין.⁷ אמר משה: רבש"ע, היאך יהא?⁸ אמר לו: הוי מְחַלָּה אתה רחמים. מה עשה? מיד: "ויחל משה את פני ה' ". אמר לו: והרי בניך מְרִים, חָלָה אותן.⁹

¹ פסוקים ז-יא בפרק לג מהוים קטע מיוחד שבא בעקבות חטא העגל. מה באה פרשה קטנה זו ללמדנו? מדוע דווקא כאן? האם זו פרשה לעצמה או עדיין חלק מפרשת העגל? נחא פסוק ז שיכול להתפרש כפועל יוצא של החטא (כפי שאמנם נראה בהמשך). אבל שאר הפסוקים? בפסוקים אלה מופיע לראשונה במקרא השם "אוהל מועד" ולנושא זה כבר נדרשנו בדברינו [אוהל מועד](#) בפרשת ויקרא. הפעם נרצה להתמקד בפסוק יא (האחרון בציטוט לעיל), בפרט בביטוי "פנים אל פנים": מה משמעותו דווקא כאן? ביטוי זה מופיע פעם נוספת בסוף ספר דברים (לד') ונדרש הרבה ע"י הפילוסופים של ימי הביניים (רמב"ן, רמב"ם, ראב"ד, ריה"ל ועוד) בעניין נבואת משה וייחודה. אך המדרש רואה בפסוק זה ובביטוי "פנים אל פנים" חלק בלתי נפרד מהמשך סיפור פרשת העגל. הביטוי "פנים אל פנים" ראוי לדף בפני עצמו ומופיע לראשונה אצל יעקב והמלאך (בראשית לב לא) וגם אצל גדעון (שופטים ו כב). ראו גם יחזקאל כ לה. אבל אצל משה הוא היחיד בהקשר של דיבור פנים אל פנים בין אדם לאלהים. כאן, וכאמור בסוף ספר דברים (לד') בעת הפרידה ממשה. על משמעות ביטוי זה כאן ובהקשר לחטא העגל, נרצה הפעם להתעכב.

² פרשת תצוה אחר כותלנו בה אכן לא נזכר שמו של משה וחלה ברוב שנים בסמיכות לז' באדר. ראו דברינו [יום פטירת משה](#).

³ היינו סוג של קדחת שנזכר גם בגמרא גיטין ע"ב ושם מוצעת גם תרופה. ראו רש"י על אתר שמפרש: מולי"ר ופירוש שטיינזלץ שם שמציין שבני בבל לא הכירו מונח זה. לעניינינו, השו"ו מדרש זה עם שמות רבה פרשות מב ומג שמשה, עוד כשהוא בהר וטרם ראה את העגל, מְחַלָּה את פני הקב"ה בכל כוחו, בכל המובנים השונים של "ויחל", עד שהוא עצמו נעשה חולה. זו הגישה הנפוצה והמוכרת של משה הסניגור הגדול שמתחבט לפני המקום ובטענות מטענות שונות: חילול השם, תזכור מאיפה הוצאת אותם, הם רק נערים, רק אני הצטוותי בסיני: אנכי ה' אלהיך ועוד ועוד. על מעט מכל אלה עמדנו בדברינו [ויחל משה](#) בפרשה זו בשנה האחרת, והפעם נרצה להציג את השיח בין משה לקב"ה – דו-שיח, לא שיח חד צדדי – באור קצת אחר. "פנים אל פנים".

⁴ מדרש זה ממוקם בפרשת עקב (עברנו למדרש דברים רבה) וקשור ללוחות השניים, לכאורה כבר בסוף תהליך הריצוי וההתפייסות. ראו דברינו [לוחות שניים](#) בפרשת עקב. אך הדרשן נוטל לעצמו חירות גמורה לא להקפיד על סדר האירועים ולהתמקד ברעיון, כפי שנראה להלן.

⁵ זו התפנית הגדולה של מדרש זה בהשוואה לרוב המדרשים על "ויחל משה". משה משחק כעוס: אתה הקב"ה כועס? אני כועס! אתה מאוכזב? אני מאוכזב! אני אומר שהעם הזה חטא חטא גדול! יש מעין השלמה של הוויכוח של מי "העם הזה", של משה או של הקב"ה. ראו שמות רבה מא ז: "לך רד כי שיחת עמך - אמר לו משה: עכשיו אתה קורא אותם עמי? אינן אלא עמך!".

⁶ פנים לעומת פנים. אם אלה כעוסות, אלה שכנגדן אינן יכולות לכעוס. פנים שמשלמות את הפנים האחרות.

⁷ כי לעתים, אכן תפקיד המנהיג הוא "ליתן רותחים", היינו, להוכיח, לכעוס ולקנא לכבוד שמים.

⁸ היינו, מי יעשה את הצעד הראשון?

⁹ ראו איזו חירות של חיבור פסוקים מפרקים לב-לד נוטל לעצמו הדרשן! פתח בלוחות שניים שבסוף הריצוי, הלך אחרונה לפרק לג כאשר משה עולה לארבעים יום נוספים לרצות את הקב"ה ולאחר שהעניש את עובדי העגל ונזף קשות בעם, ומשם המשיך לאחור לפרק לב, ל"ויחל משה", שהוא כאמור ממש בתחילת האירוע כאשר משה מתבשר בהר שבני ישראל עשו את העגל וטרם ירד וראה

מסכת ברכות דף סג עמוד ב – יאמרו הרב בכעס והתלמיד בכעס?

תנו רבנן: כשנכנסו רבותינו לכרם ביבנה היו שם רבי יהודה ורבי יוסי ורבי נחמיה ורבי אליעזר בנו של רבי יוסי הגלילי, פתחו כולם בכבוד אכסניא ודרשו. פתח רבי יהודה ראש המדברים בכל מקום בכבוד תורה ודרש: "ומשה יקח את האהל ונטה לו מחוץ למחנה" (שמות לג ז), והלא דברים קל וחומר, ומה ארון ה' שלא היה מרוחק אלא שנים עשר מיל אמרה תורה: "והיה כל מבקש ה' יצא אל אהל מועד", תלמידי חכמים שהולכים מעיר לעיר וממדינה למדינה ללמוד תורה - על אחת כמה וכמה.¹⁰

"ודבר ה' אל משה פנים אל פנים" (שמות לג יא) - אמר רבי יצחק: אמר לו הקב"ה למשה: משה, אני ואתה נסביר פנים בהלכה.¹¹ איכא דאמרי, כך אמר לו הקב"ה למשה: כשם שאני הסברתי לך פנים - כך אתה הסבר פנים לישראל, והחזר האהל למקומו.¹² "ושב אל המחנה וגו'". אמר רבי אבהו: אמר לו הקב"ה למשה: עכשיו יאמרו הרב בכעס ותלמיד בכעס, ישראל מה תהא עליהם? אם אתה מחזיר האהל למקומו - מוטב, ואם לאו - יהושע בן נון תלמידך משרת תחתיך. והיינו דכתיב: "ושב אל המחנה".¹³ אמר רבא: אף על פי כן לא יצא הדבר לבטלה, שנאמר: "ומשרתו יהושע בן נון נער לא ימיש מתוך האהל".¹⁴

שמות רבה מה סימנים ג, ד – "האיום" על משה

"ומשה יקח את האהל, ונטה לו מחוץ מחנה"¹⁵ - כיון שראה משה המתנה טובה שהייתה בידם ואיבדוה, אף הוא כעס עליהם. שנאמר: "ומשה יקח את האהל ... הרחק מן המחנה" - כמה היה רחוק? א"ר יצחק: מיל ... ולמה כעס עליהם? ר' יוחנן ור' שמעון בן לקיש. ר' יוחנן אמר: כך דרש משה: מנודה לרב מנודה לתלמיד¹⁶ ... ר'

במו עיינו את העגל ומחולות. הכל על מנת לדרוש במוטיב של "פנים אל פנים" - לא יהיו שתי הפנים בכעס. מה שחשוב לדרש הוא להציג את הרעיון שתמיד משהו יעמוד וילמד סיגוריה על עם ישראל. או המנהיג או הקב"ה. הקב"ה דורש משה שהוא יפסיק לכעוס (כי זה תפקיד המנהיג) ומשה אכן מחלה את פניו ומהר "מגלגל את הכדור חזרה" אל הקב"ה שהסליחה היא בסופו של דבר ממנו (זהו תפקיד המנהיג). יש פה משחק מילים על השורש חל"ה. גם חולה, גם לחלות (להתחנן) וגם להמתיק (ראו מילון אבן שושן). ראו כל המדרשים בפרשה מג בשמות רבה על הפסוק "ויחל משה". ובסוף סימן ג שם: "אמר ר' אבין בשם ר' לוי בן פרטא: בימי משה היה לנו מי שיחלה המרירות שלנו, אבל בימי דניאל לא היה לנו מי שיחלה המרירות".

¹⁰ עיקר עניינינו היא הדרשה של רבי יצחק להלן, אבל אי אפשר שלא להביא פתיחה זו המסמלת את חידוש בית המדרש ביבנה לאחר החורבן ומתבססת גם היא על הפסוקים שהבאנו לעיל. חכמים מתכנסים לאחר החורבן ומחדשים את אוהלה של תורה ומוצאים חיזוק וסמך באוהל התורה של משה. זה האוהל שמסמל גם כעס, אולי גם את הכעס שבא לידי ביטוי בחורבן. ואגב, נראה שאין כאן הכוונה ליבנה ולחורבן בית שני, אלא לכינוס באושא לאחר דיכוי מרד בר כוכבא ונפילת ביתר. ראו מקבילה בשיר השירים רבה פרשה ב: "בשלפי השמד נתכנסו רבותינו לאושא וכו'". אלה כמעט אותם חכמים שנזכרים גם כאן ומרביתם מתלמידיו של ר' עקיבא.

¹¹ עד כאן דרשה באגדה לטובת ההלכה ובהמשך לפתיחה של רבי יהודה. לא רק נתכנס כאן ביבנה או באושא ונחדש את אוהל התורה של משה, אלא גם נסביר פנים איש לרעהו בהלכה. נחשוב איש את פני רעהו כאילו הוא מדבר פנים אל פנים עם השכינה.

¹² איפה הסביר הקב"ה פנים למשה? כאשר קיבל את תפילתו הראשונה בהר עוד טרם שירד משה מההר, ככתוב: "וינחם ה' על הרעה אשר דיבר לעשות לעמו"? או אולי חשבון פרטי עם משה בזמן סירובו בסנה?

¹³ הדרשן קורא מילים אלה כציווי ולא כעשייה רצונית של משה. כאילו כתוב "ושוב" בכתוב חסר ובשינוי הניקוד מקמץ לקובוץ. ראו הפסוק לעיל במקבץ הפסוקים בראש הדף. הדרשן משנה לגמרי את פשט הפסוק! הפשט הוא שלאחר הדיבור פנים אל פנים חוזר משה למחנה העם ומשאיר באוהל את יהושע. אך בדרשה, משה לא שב (כל יום) למחנה ישראל, עד שהקב"ה מצווה עליו לשוב למחנה!

¹⁴ מה לא יצא לבטלה? יהושע באוהל. ועוד נראה את חלקו של יהושע בכל העניין להלן. ראו במדבר רבה כא יד בבחירה של יהושע כממשיכו של משה: "יהושע הרבה שרתך והרבה חלק לך כבוד והוא היה משכים ומעריב בבית הועד שלך. הוא היה מסדר את הספסלים והוא פורס את המחצלאות. הואיל והוא שרתך בכל כוחו, כדאי הוא שישמש את ישראל" - בדברינו [פקוד ה' איש על העדה](#) בפרשת פנחס. לעניינינו, מדרש זה חוזר על המוטיב "לא יהיו שתי הפנים בכעס", בביטוי "עכשיו יאמרו הרב בכעס והתלמיד בכעס". מדרש זה מפותח בהרחבה במדרש שמות רבה הסמוך לפיכך נקצר כאן ונרחיב בהסברים שם.

¹⁵ פסוק זה פותח את קטע הפסוקים שהבאנו בראש דברינו. ראו מחלוקת רש"י ורמב"ן מתי בדיוק יצא משה והקים את אהלו מחוץ למחנה. אחרי יום כיפור (רש"י, לפחות איך שרמב"ן הבין אותו) או מיד אחרי חטא העגל (רמב"ן). ונראה שגם רש"י מסכים שהוצאת האהל הייתה מיד אחרי מעשה העגל. ראו פירושו לפסוק ז "ומשה יקח - מאותו עיון והלאה" וכך גם המדרשים שהביא כולל זה שלפנינו "מנודה לרב מנודה לתלמיד". ראו פירוט נושא זה בדברינו [אוהל מועד](#) בפרשת ויקרא.

¹⁶ פה נראה שכעסו של משה היה אמיתי ולא העמדת פנים כמו במדרש הקודם. הכלל "מנודה לרב מנודה לתלמיד" - שיש לו משמעות הלכתית, ראו מועד קטן טז ע"א - הוא משקל נגד לרעיון "לא יהיו שתי הפנים בכעס". המנהיג צריך להזדהות עם הקב"ה ולא למחול על כבוד שמים, מה גם שהוא עצמו נענש. ראו המדרשים (שיר השירים רבה פרשה ב: "כי הנה הסתיו עבר" ועוד) על שנות דור המדבר שבהם לא היה דבור עם משה, כי כולם היו נזופים. ראו דברינו [שנות המדבר העלומות](#) בפרשת חוקת. זה כבר לא משה שמוכן להזדהות עם העם עד כדי עימות עם הקב"ה, בדברינו [אותם הנתונים תחת הבנין](#) בפרשת שמות. אפשר שמה שהיה נכון במצרים, בשעבוד הקשה, בתחילת שליחותו של משה, לא נכון כעת. אירעו דברים מאז.

שמעון בן לקיש אמר: משל למלך שהיה לו לגיון אחד ומרד עליו. מה עשה שר צבא שלו? נטל סגנוס (דגל) של מלך וברח.¹⁷ כך משה בשעה שעשו ישראל אותו מעשה נטל את האהל ויצא...¹⁸

אמר לו הקב"ה: שוב אל המחנה, שנאמר: "ושב אל המחנה".¹⁹ אמר לו: איני חוזר. אמר לו: אם אין אתה חוזר הרי ייהושע בן נון נער לא ימיש מתוך האוהל". - הוי יודע שהוא באהל!²⁰ משל למטרונה שכעסה על בעלה המלך ויצאה חוץ לפלטרין. והיתה יתומה אחת מתגדלת עמה בפלטין של מלך. שלח לה המלך ואמר לה: חזרי למקומך! ולא בקשה לחזור. אמר לה: אם אין את חוזרת הוי יודעת שאותה היתומה נתונה בפלטין.²¹ כך אמר הקב"ה למשה: שוב אל המחנה ואם לאו - יהושע בתוך האהל. מי גרם למשה ששב אל המחנה? משרתו יהושע בן נון. אמר משה: ריבון העולם, לכבודך כעסתי עליה.²²

שמות רבה מה ב – אין אתה יכול להזיז אהבתך מהם

"השכח חנות אל?" (תהלים עז ל) – שכחת אותם הדברים שאמרת: "וחנותי את אשר אחון". "האפס לנצח חסדו" (שם שם ט).²³ "הלעולמים יזנח אדני ולא יוסיף לרצות עוד" (שם ח) - כבראשונה? כבראשונה, כשהיה משה כועס על ישראל היה הקב"ה מרצה אותו. כשהיה הקב"ה כועס על ישראל היה משה מרצהו, שנאמר: "ודבר ה' אל משה פנים אל פנים". אמר הקב"ה: שתי הפנים מוזגות רותחים! לא כן אמרתי לך: כשאהיה בכעס אתה מרצה אותי וכשתהיה בכעס אהיה מרצך! אמר לפניו: ריבון העולם, לא אתה הוא שכעסת עליהם תחילה?²⁴ אמר לו: לך והתרצה להם, שוב אל המחנה. אמר ר' אחא: אותה שעה מצא משה ידיו לדבר לפני הקב"ה. אמר לפניו: ריבוננו של עולם, ראה שאין אתה יכול להזיז אהבתך מהם אפילו שעה אחת, שנאמר: "ויאמר משה אל ה' ראה אתה אומר אלי העל את העם הזה".²⁵

¹⁷ שר הצבא ברח מהצבא המורד ובידו הדגל, הסמל. סגנוס או סגנון או סגנוס מופיע כסמל של יהושע, ראו בראשית רבה ו ט ואפשר שכבר כאן שתל הדרשן רמז (נוסף) לדמותו של יהושע כממשיכו של משה, שתופיע בהמשך המדרש.

¹⁸ אכן, כעס גדול היה למשה עד שהבדיל עצמו מכלל ישראל. משה אמנם מסרב להצעה: "הניחה לי ואכלם ואעשה אותך לגוי גדול", אבל הוא נוהג בחומרה רבה מאד עם עם ישראל - כדן מנודים או כדן מורדים. ועדיין אפשר לשאול: האם היה כעס זה אמיתי או שמא בתוך תוכו ניסה משה, באופן זה, לגרום לזעזוע. זעזוע למי: לבני ישראל? לקב"ה? לעצמו?

¹⁹ ראו הסבר בהערה 11 לעיל.

²⁰ אם אתה משה לא שב מהאוהל למחנה, אני מצווה ליהושע שייכנס לאוהל. שוב בניגוד גמור לפשט הפסוק.

²¹ אותה יתומה תיעשה מלכה במקומך. המלך ישאנה לאישה. ההשוואה עם יהושע להלן, מזכירה את הביטוי של חז"ל: "אין אישה מתקנאה אלא בירך חבירתה" (מגילה יג א), או אולי גם: "אין תלמיד חכם מתחדד אלא בחבירו" (בראשית רבה טו ב). האם 'הקרע' בין משה לקב"ה והאיום שלו הם רציניים או שמא הקב"ה 'משחק' כאן כמו משה לעיל והכל בכוונה אמיתית של פיוס וריצוי?

²² יש כמה אפשרויות להבין מדרש זה, שלכאורה אינו לכבודו של משה. מכולן נראית לנו האפשרות שמשה לא פירש נכון את התרחקותו של הקב"ה מעם ישראל, וכשנטה לצדו של הקב"ה ונקט בכלל "מנודה לרב מנודה לתלמיד" (מה שנכון בהלכה), בא הקב"ה וציווה עליו לחזור למחנה ישראל, שהרי לא ייתכן ששתי הפנים יהיו בכעס. וכשמשמה מסרב, אולי באמת כעס ולא רק הזדהה עם הקב"ה, מזכיר לו הקב"ה ש"הרבה שלוחים למקום" ואם גם הוא כועס כעת על עם ישראל ולא מוכן להתרצות, יהושע יתמנה במקומו. אם לא נרצה לדרוש בגנותו של משה שבגלל הקנאה ביהושע חזר בו, נאמר שמשה מבין מכוונת הקב"ה למנות את יהושע במקומו שהקב"ה בעצם סולח לעם ישראל ואז "דיו לעבד שיהיה כרבו" מתהפך לחיוב. משה לא צריך להמשיך לכעוס כשהקב"ה כבר סלח (והכעס שלו עשה את פעולתו?). שתי הפנים שהיו בכעס הופכים האחד אחרי השני לפנים של ריצוי. בין השיטין, נראה שמדרש זה מבקש להקדים את הרעיון שיהושע הוא היורש של משה לפרשתנו ואולי להכניס גם אותו בסוד "לא יהיו שתי הפנים בכעס"! הוא משה שגער ביהושע בתחילת סיפור העגל, שמות לב יח: "ויאמר אין קול ענות גבורה ואין קול חלושה קול ענות אנוכי שמע" (ראו פירוש רמב"ן על הפסוק). אח"כ תבוא פרשת מינוי הזקנים ויהושע שמקנא למשה עם אלדד ומידד, משה שפונה לקב"ה: "יפקוד ה' איש על העדה" והקנאה הגדולה של משה ביהושע, עפ"י המדרש, בסוף ימיו של משה - ראו דברינו [עזה כמנות אהבה, קשה כשאלו קנאה](#) בפרשת וילך. אבל ההתחלה, יטען המדרש לעיל, היא כאן בפרשת חטא העגל והכעס של משה על העם. ראו שוב גמרא ברכות סג ע"ב בה פתחנו (וראו דברינו [כשמשמה כועס](#) בפרשת שמיני).

²³ כאן, ובעצם כבר במדרשים הקודמים, אפשר לעצור ולשאול את השאלה "הפשוטה": מה פשר עניין זה שהקב"ה כועס? מבחינה תיאולוגית-דתית יש כאן שאלה פילוסופית קשה ביותר, אבל במקרא ובחז"ל יש דבר כזה כעס למעלה, כגון: "ויאמר ה' וינאץ מפעם פניו ויגתיו" (דברים לב יט), "עידנא דריתחא" בלשון חז"ל, בלעם שידע לכוון לרגע שהקב"ה זועם (במדבר כג ח, גמרא ברכות ז ע"א, עבודה זרה ד ע"א ועוד). אך לדרשן הרעיון הכללי מספיק בלי להיכנס לסוגיות סבוכות.

²⁴ שהקב"ה אמר למשה עוד כשהיה על הר סיני: לך רד כי שיחת עמך. ומשה מחלה את פניו עוד לפני שירד וראה את העגל.

²⁵ "העל את העם הזה" עומד כנגד "לך רד". כאן כפות המאזניים שקולים והדרשן מתאר מנקודת המבט שלו מצב שקול שפעם משה כעס והקב"ה התרצה ופעם ההפך. הדיאלוג הקצר שיש כאן נוטה דווקא לצדו של משה. הקב"ה טוען כנגדו שלא ייתכן ששניהם יכעסו על עם ישראל בו זמנית ומשה מזכיר לקב"ה שהוא זה שכעס ראשון ולכן הוא זה שצריך כעת לחון אותם. הדרישה של הקב"ה ממשה שיחזור למחנה ישראל - דרישה שבמדרשים הקודמים הייתה בלשון בוטה ואפילו מאיימת - נשמעת כאן בצורה מפיסית ומרגיעה. כל כך, עד שמשה מסיק ממנה שבעצם הקב"ה כבר עשה את הצעד הראשון בכך שהזכיר ששתי הפנים לא יכולות לכעוס ביחד וביקש ממשה לחזור למחנה. בכך גילה הקב"ה, לפי הבנתו של משה, שכבר התרצה הקב"ה לישראל ואינו יכול לזוז מאהבתו אותם ולכאורה משה ניצח. שתי הפנים יהיו כעת פנים של ריצוי, סליחה ואפילו של אהבה. יש סיבה טובה לגישה רכה ו"נינוחה" זו במדרש זה בניגוד לקודמים לעיל. מדרש זה שייך למדרשי החורבן המתמודדים עם רגעים קשים והסתרת פנים (שלא חסרו בתולדות עמנו). ראו דברינו [ותאמר ציון עזבני ה' - הנחמה השנייה](#) בהפסרת פרשת עקב. ראו גם מקבילה (ואולי מקור!) בפסיקתא דרב כהנא פיסקה יז - ותאמר ציון עזבני ה'. הפסוקים שבתחילת המדרש לקוחים מתהלים פרק עז. פרק זה כולל פסוקים קשים על

מדרש תהלים (בובר) מזמור כה – מפיוס וריצוי לבקשה לידיעת דרכי ה'

"דרכיך ה' הודיעני" (תהלים כה ד) - ר' ברכיה בשם ר' יוחנן אמר: משל לרופא שהיה לו תלמיד, ולימדו כל מיני רפואות, חוץ מרפואת מכה פלוגית. אמר ליה: כל מיני רפואות שבעולם גילית לי, חוץ מרפואת מכה פלוגית, בבקשה ממך גלה אותה לי.²⁶ כך אמר משה להקב"ה: "הודיעני נא את דרכיך" (שמות לג יג). והודיעו, שנאמר: "יודיע דרכיו למשה" (תהלים קג ז). "הראני נא את כבודך" (שמות לג יח) - הראני נא מדה שאתה מנהיג בה את העולם. אמר ליה: אין אתה יכול לעמוד על מדותי.²⁷

ר' זעירא בשם ריש לקיש אמר: אמר משה לפני הקב"ה: כשאמרתי לך "עוד מעט וסקלונני" (שמות יז ד), את היית מפייס אותי עליהן. וכן התנית עמי כשאהיה בכעס עם בניי, את תהא מפייס אותי. מה כתיב: "ומשה יקח את האוהל" (שמות לג ז), וכן דרש: מנודה לרב מנודה לתלמיד. ר' יהודה אומר: "והיה כל מבקש משה" - אין כתיב כאן, אלא "כל מבקש ה'" (שמות לג) - מלמד כל מי שמקבל פני זקן כאילו מקבל פני שכינה. אמר ליה הקב"ה למשה: תרי אפיין מרגזין רתחין, חזור בך. נכנס למחנה, שנאמר: "ודבר ה' אל משה פנים אל פנים" (שמות לג יא). איני יודע מקרא זה מה הוא. כשהוא כתיב: "ושב אל המחנה" מלמד שהתיר לו נדרו, והכניס את האהל למחנה. אמר ר' אבא: באותה שעה מצא משה רבינו את ידו לאמר לפני הקב"ה: הודיעני באיזה מדה את נוהג עם אומות העולם.²⁸

שבת שלום

מחלקי המים

סבלו של עם ישראל לצד אזכורים של יציאת מצרים ומשה ואהרן. מה שמעניין את הדרשן כאן הוא לא "מי התחיל" ומה חלקו של משה ומה חלקו של הקב"ה, ומי עשה או יעשה את הצעד הראשון. הדרשן מתרפק על העבר שם היה מנהיג כמשה שידע לחלות וליחל ולעמוד בפרץ, לכעוס על הקב"ה ושהקב"ה יכעס עליו ובלבד שבסוף יהיה ריצוי ולא יהיו שתי הפנים בכעס. איפה המנהיג של דורנו קובל הדרשן שיעמוד ויגיד לקב"ה מחד גיסא: האם אפס חסדך מהעם הזה, לא תוסיף עוד לרצות? זהו, נגמר בינינו? ומאידך גיסא: "ראה שאין אתה יכול להזיז אהבתך מהם אפילו שעה אחת"! איפה המנהיג הזה?

²⁶ השוו עם מדרש דברים רבה ו יג על דברי משה לקב"ה לרפואת מרים במשל של התלמיד שאומר לרבו: "כבר למדת אותי כל סדרן של רפואות, אם אתה מרפא אותה הרי יפה. ואם לאו - הרי אני מרפא אותה" - מובא בדברינו [אל נא רפא נא לה](#) בפרשת בהעלותך. אבל שם זו רפואה הגוף, אולי גם הנפש (צרעת הוא עונש על לשון הרע), ואילו כאן מדובר ב"רפואה" אחרת, כמוסבר בהמשך הדרשה.

²⁷ קטע זה של המדרש הוא חידתי. ניחא ידיעת דרכי ה' מול ראיית כבודו. אפשר אולי להבין את ההבדל - הראשון כן והשני לא. אבל הדרשן מבאר שכבודו של הקב"ה הוא לדעת את המידה בה הוא מנהיג את העולם, אז מה ההבדל בין דרכי ה' ומידת הנהגתו את העולם? ראו פירוש רד"ק על הפסוקים שם בתהלים שמבחיין בין ידיעת דרכי ה' שהיא "חכמה שיוכל האדם לדעת אותה, והיא חכמת הטבע, וממנה ידע האדם הבורא, כי היא כסולם לידיעת חכמת האלהות" ובין "אמיתת מציאותו כמו שתשיג הנפש לא יוכל לדעת בעודו גוף".

²⁸ התוספת העיקרית של מדרש זה היא החיבור של הנושא שלנו לידיעת ה'. הפיוס הוא בשלוש צלעות, לא שתיים. שלושה קודקודים כאן: הקב"ה, משה ועם ישראל. ולפיכך, שלוש צלעות של כעס או לחילופין של פיוס וסליחה: בין הקב"ה לעם ישראל, בין משה לעם ישראל, אבל גם הצלע השלישית: בין הקב"ה ומשה. כאשר כל שלוש הצלעות מפויסות, מבקש משה להבין את ידיעת הקב"ה והנהגתו בעולם. זו שעת הכושר. לדעת את דרכי ה', את הנוסחה להתגברות על כעסים ופיוסים לעתיד לבוא. לא בכל יום יקום לנו משה ולפיכך מבקש משה לדעת את הנוסחה ולהעבירה לדורות הבאים. לאותו יהושע שבמדרש לעיל משמש בידי הקב"ה כאיום על משה שהוא ייקח את מקומו. "טוב עין הוא יבורך" - זה משה שסמך ידיו על יהושע בעין טובה (במדבר רבה כא טו). ידיעת ה' שומשה מבקש איננה רק עניין פילוסופי אמוני עמוק, אלא דרכי חיים. האם קיבל על כך משה תשובה? חלקית. וגם זה עניין חשוב בפרשתנו: "כי לא יראני האדם וחי", אבל מנגד: "והיה בעבור כבודי" ו"ג מידות שהנחיל משה לדורות על מנת שאף פעם לא יהיו שתי הפנים בכעס.